

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

П'єса Михайла Старицького «Циганка Аза»: сучасна інтерпретація на дніпровській сцені

**Петровська Оксана Іванівна¹, Галацька Валентина Леонідівна²,
Мироненко Микола Андрійович³**

¹ заслужена артистка України, директор-художній керівник;
Дніпровський національний академічний український
музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка; Україна

² кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу,
керівник літературно-драматургічної частини;
Український державний університет науки і технологій,
Дніпровський національний академічний український
музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка; Україна

³ кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри управління та адміністрування;
Український державний університет науки і технологій; Україна

Анотація. У статті проаналізовано особливості сценічної долі п'єси Михайла Старицького «Циганка Аза», яка ось уже майже півтора століття бентежить глядачів в Україні. Проаналізовано особливості режисерського задуму при постановці цієї вистави саме на дніпровській сцені. У творчій біографії Дніпровського національного академічного музично-драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка вона вистава «Циганка Аза» представлена як «мелодраматична трагедія».

Ключові слова: п'єса, хронотоп, мелодрама, театр, режисерський задум.

Вступ. Михайло Старицький (1840 – 1904) як видатний драматург, поет, громадський діяч, будівничий українського театру корифеїв підняв національне сценічне мистецтво до європейських висот. Подвижницьке життя майстра засвідчило високе драматургічне обдарування, національноцентричне бачення історії та культури свого народу.

«Циганка Аза» з'явилась на світ у далекому 1888-му році як драматургічний переспів повісті польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського «Хата за селом». Через цензурні утиски твір М.Старицького був дозволений до постановки лише у 1890-му році. Перша редакція п'єси мала назву «Лиха доля» й була заборонена через соціальну загостреність подій та характерів.

Виклад основного матеріалу. Нас зацікавив сам жанр твору,

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

який представлений у трагіко-мелодраматичному аспекті [1]. Стихія народного життя, загострений любовний трикутник «Василь – Галя – Аза», майстерно вибудовані за законами сцени, надихнули нашу творчу уяву на сценічне втілення. Прагнення висвітлити трагедійні сценічні події розлогого хронотопу (6 дій, більше 3 годин сценічного часу), вибудувати видовищний план української та циганської ментальності, залучивши слово, пісню, танець стало нашим над завданням та основою режисерської концепції.

Академік Сергій Єфремов, характеризуючи стиль видатного митця, критично зазначав: «Драматичних творів написав Старицький таки чимало – близько трьох десятків п'єс, – але більшість із них не має літературної вартості, бо це переробки чужих творів, які Старицький, знавець сценічних вимог, дуже добре вмів прилагодити до сцени» [2, С. 473]. Саме до цієї категорії «прилагоджених до сцени» Сергій Єфремов відносив аналізовану нами п'єсу «Циганка Аза». Та віддаючи належне літературному таланту Михайла Старицького-драматурга, академік Єфремов зазначав: «Але справжню літературну вартість мають тільки ті драматичні твори його, в яких він пробує розробляти свої сюжети» [2, С. 474]. Найбільш цінною професор вважає п'єсу «Не судилося», в якій автор розробляє тему непростих взаємовідносин між прошарком інтелігенції та українського селянства наприкінці XIX ст.

Беручи до уваги застереження академіка Сергія Єфремова, зазначимо, що «Циганка Аза» є видатним драматичним твором Михайла Старицького з багатьма сюжетними лініями, динамічними діями. У п'єсі автор робить особливий акцент на загальнолюдські цінності, уособлення української та циганської стихії, волелюбність та пісенність двох народів.

Цікаво, що історія українського театру засвідчила непересічні зразки інтерпретації образів головних героїв у цьому жанровому різновиді. Насамперед це образ циганки Ази, створений геніальною Марією Заньковецькою.

Найдовша постановка вистави тривала понад 60 років на сцені Волинського академічного українського музично-драматичного театру імені Т.Г. Шевченка. Уперше в 1956-му році народний артист України Володимир Грипич поставив «Лиху долю» в Луцьку. А потім ця вистава була створена в Донецьку, Рівному. Вистава теж мала цезурні утиски, тому що радянські партійні чиновники «не вбачали в мелодраматичному творі М. Старицького перегуку з пафосом доби будівників комунізму» [3].

Особливо гостро постає у виставі проблема людського

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

вибору та обов'язку в коханні, тема соціальної нерівності. Ця п'еса має багату сценічну історію в сучасній театральній культурі України. Сьогодні найвідоміший твір Михайла Старицького прикрашає репертуар Чернігівського, Закарпатського, Волинського, Кіровоградського (м. Кропивницький) академічних музично-драматичних театрів. На сцені Дніпровського національного академічного українського музично-драматичного театру імені Т.Г. Шевченка драма «Циганка Аза» з'явилася у театральному сезоні 2021–2022 року [3].

Драма Михайла Старицького має ознаки фольклорно-етнографічного театру з психологічним компонентом (розробкою деяких сюжетних ліній, характеристики дійових осіб).

Мелодраматизм мислення М. Старицького ґрунтується на яскравому емоційному забарвленні, підкресленій екзальтації почуттів головних героїв. Як елемент західноєвропейської літературної традиції, драматург провів сюжетну лінію про долю дівчини-страдниці (Галя), долю жертви (Василь). Персонажі цієї драми М. Старицького опиняються у складних життєвих обставинах. Драматург, спираючись на традиції літератури класицизму та сентименталізму, звернувся до проблем «простої людини», до життя «нижчих» суспільних верств.

Важлива роль відведена випадку як екзистенційній категорії, зіткненню поведінки-дії героїв, яка породжує трагіко-драматичний конфлікт. Різде протиставлення добра та зла, трагічність та незворотність вибору героїв присутня у кожній дії вистави, досягаючи апогею в останній дії «Помста цигана». Трагічне забарвлення конфлікту створює свідомо-зухвалий вчинок самогубства Ази, який здійснюється на найвищому градусі екзальтації людської натури.

Таким чином мелодраматичні елементи у драмі переплітаються з реалістичними, які продукує трагічна розв'язка сценічної дії.

При постановці п'еси Михайла Старицького на дніпровській сцені надзавдання вистави звучить наступним чином: не можна бути засліпленим і нерозсудливим у коханні. Палка пристрасть може вбити людське життя й зробити нещасними рідних людей.

Також варто детально зупинитись на питанні наскрізної дії вистави за режисерським задумом. У любовному трикутнику не може бути переможців. Треба поступатися власним егоїзмом у коханні, мати почуття обов'язку перед коханими, відповідати за свої вчинки. Василь роздвоюється у своїй пристрасті до циганки Ази та сільської дівчини Галі. У ньому борються

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

почуття обов'язку, пристрасність характеру. Герой втілює в своїй особі специфіку волелюбної циганської натури й накладає її на закони суспільного життя з його умовностями, почуттям обов'язку, хибними цінностями. Проста сільська дівчина Галя полюбила циганського хлопця і прагне зробити його життя щасливим. Але постійні злидні, прокльони з боку рідних братів та односельців роблять її життя нестерпним. Дівчині прикро, що Василь роздвоюється у своїй любові до неї та Ази. Циганка Аза не здатна йти на будь-які компроміси в коханні, не спроможна пробачити зраду Василя. Екзальтована природа її циганської натури не терпить суперництва. Вона в пориві пристрасності закінчує життя самогубством. Ця мелодраматична трагедія порушує складні питання людського вибору, обов'язку, вірності та зради в коханні.

Режисерський прийом та акцент у виставі «Циганка Аза» спрямований на виховання почуттів глядачів, створення емоційно-пізнавального впливу, що змушує глядачів критично осмислювати події на сцені. Вдалі естетичні, жанрово-стилістичні рішення у звукових та словесно-візуальних образах допомагають досягнути мети.

Режисерський прийом органічно втілює режисерський задум. Ми здійснюємо реалізацію пластичного малюнка ролі для підкреслення обертонів трагіко-драматичного конфлікту твору. Всі переміщення персонажів, образно-дієве відтворення почуття кохання та зради реалізується в музично-пластичних мізансценах.

Інтерацію з театральною публікою створює циганська масовка, яка виходить на сцену з глядацької зали, руйнуючи «четверту стіну». Використовуються чергування динамічних та статичних сцен, що істотно урізноманітнює емоційний темпоритм драми. Контрастні кольори костюмів персонажів (червоні, чорні, синьо-зелені) підкреслюють діалектичність почуття кохання, різкі зміни душевних станів героїв.

Режисерськими акцентами виступають монолог Гордилі наприкінці I дії (з прокляттям Галі), монолог Василя про складність вибору в коханні (5 дія), останній монолог Ази (6 дія). Ці сценічні контрапункти підкреслюють складність людського почуття кохання, символізують своєрідний рубікон людського вибору.

Також варто окремо акцентувати увагу на мультимедійному дизайні саме вистави «Циганка Аза», який є характерним для театру початку XXI ст. [4].

Висновки. Підводячи підсумок викладеному у цій статті щодо особливостей сценічної долі п'єси Михайла Старицького в

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

Україні та на дніпровській сцені, варто окремо акцентувати на наступному.

По-перше, робота над виставою «Циганка Аза» за п'єсою Михайла Старицького дозволила досягнути глибини й художню неповторність українського фольклорно-етнографічного театру, окреслити традицію жанру мелодрами для національної культури, визначити роль корифея українського театру в духовному становленні нації.

По-друге, драма «Циганка Аза» має цікаві творчі інтерпретації в багатьох театрах України й сьогодні. У творчій біографії Дніпровського національного академічного музично-драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка вона представлена як «мелодраматична трагедія».

References:

- [1] Старицький М.П. Циганка Аза: драма з малоруського і циганського народного життя в 6 діях, з хорами, піснями, танцями / М.П. Старицький. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1984. Т. 2. – С. 297 – 372.
- [2] Єфремов С.О. Історія українського письменства / С.О. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
- [3] Галацька В., Мироненко М. Вистава «Циганка Аза» – мрія Лідії Кушкової
URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/teatri_vistavi
- [4] Юдова-Романова К.В. Мультимедійний дизайн як типовий прийом у сценографії ХХІ століття. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство: тези доповідей V Міжнар. Наук-практ. конф., Київ, 22-23 березня, 2023 р. – К.: Ун-т культури, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К.: Вид. центр КНУКіМ, 2023, Ч.2. – С. 160 – 163.